

УДК 343.13

Н.П. Черняк

кандидат юридичних наук, доцент

В.А. Тараненко

курсант

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КПК УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні теоретичні положення, що регламентують актуальні питання впровадження нового КПК України.

Ключові слова: слідчий суддя, засади кримінального провадження, присяжний, суд присяжних, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, судовий розгляд.

I. Вступ

Відомо, що новий Кримінальний процесуальний кодекс України значно відрізняється від сталих уявлень про кримінальний процес взагалі. Він не просто містить ряд інститутів, які є новою течією у кримінальному судочинстві та містять інноваційні процедури. Він є іншим уже починаючи із самого початку – моменту подання заяви про вчинення кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що у Кримінальному процесуальному кодексі України враховано численні зауваження та пропозиції, які неодноразово обговорювалися за участю членів робочої групи, науковців і практичних працівників. Кримінальний процесуальний кодекс України містить ряд сучасних положень, спрямованих на забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві, реалізацію демократичних засад кримінального процесу, удосконалення та розширення меж судового контролю за дотриманням прав людини, створення такого порядку судового розгляду, який забезпечує можливість прийняття судом законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

Прийняття нового КПК України стало значною подією для всієї держави. Взагалі в ньому враховані позитивний досвід функціонування системи органів кримінальної юстиції, загальновизнані міжнародні стандарти захисту прав людини й основоположних свобод, перевірені багатолітньою практикою процедури, які довели свою ефективність і спроможні забезпечити баланс публічних та приватних інтересів, адже кримінальне судочинство здійснюється в інтересах усього суспільства в цілому й окремої людини зокрема.

В Україні проблемі впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України приділяли увагу такі науковці, як:

Н. Бабаніна, О. Капліна, Є. Скулиш, В. Шепітько та ін.

II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути основні теоретичні положення, що регламентують актуальні питання впровадження нового КПК України.

III. Результати

Новий КПК України запроваджує низку позитивних змін та нововведень у кримінальний процес щодо неповнолітніх, що неодмінно відображає факт розуміння державою того, що до неповнолітніх повинні застосовуватись спеціальні процедури, які відповідають їхньому віку, соціальному та загальному розвитку. Нові зміни передбачають, зокрема, підвищення гарантій конфіденційності у судових засіданнях за участю неповнолітніх, надання першочерговості розгляду їхніх справ, залучення законних представників неповнолітніх не тільки на стадії судового розгляду справи, а й на стадії досудового розслідування, закріплення обов'язку учасників кримінального провадження роз'яснювати суть процесуальних дій неповнолітньому, обмеження застосування запобіжного заходу у виді утримування під вартою до неповнолітніх тощо [1].

Насамперед достатньо повідомити міліцію про кримінальне правопорушення й одразу порушується кримінальне провадження із занесенням в Єдиний реєстр досудових розслідувань. Більше того, слідчий та оперативні працівники міліції всі свої дії повинні узгоджувати з прокурором, котрий контролює провадження. Також для проведення кожного нового кроку потрібен дозвіл суду.

Кримінальний процесуальний кодекс України повністю застосовує нову термінологію. Так, новим КПК України дано роз'яснення 26 термінам. Деякі з них є абсолютно новими, наприклад “слідчий суддя”, “присяжний”. По-новому або із суттєвими відмінностями викладені терміни, що вживалися у

КПК України 1960 р. Позитивним є й те, що з'явилася окрема глава "Засади кримінального провадження", де законодавець вперше закріпив 22 загальні засади, згідно з якими має здійснюватися кримінальне судочинство. Зокрема закріплено чимало принципів, що давно є фундаментальними у кримінальному судочинстві багатьох європейських країн. Так, слід звернути особливу увагу на такі принципи, як презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, верховенство права, закону, розумність строків тощо. Кожному із 22 принципів законодавець присвятив окрему статтю. Значимо, що принципи відіграють значну роль під час застосування і тлумачення норм права судами, посадовими особами кримінального провадження, прийняття певних процесуальних рішень і така новела КПК України дійсно є позитивною.

У Кримінальному процесуальному кодексі України з'явилися нові суб'єкти кримінального провадження. Один із них – слідчий суддя, до повноважень якого зараховано прийняття рішення про обрання запобіжного заходу за певним кримінальним провадженням, а також розгляд скарг. З'являється новий інститут – суд присяжних. Проте не слід зараховувати цей інститут до дуже демократичних новел. Так, за виключенням країн прецедентного права, де інститут присяжних є невід'ємною складовою укладу суспільства, віковою традицією, у країнах континентальної системи права (європейські країни) ідея суду присяжних закладається у тих ситуаціях, коли суд не користується довірою у суспільстві, що на сьогодні явно простежується в Україні. Тому інститут присяжних відсутній майже в усіх країнах ЄС, проте наявний у Російській Федерації, Казахстані, а тепер і в Україні.

Особливу увагу в КПК України присвячено діяльності прокуратури у ході кримінального провадження. Перш за все цікавий вид діяльності прокурора – нагляд у формі процесуального керівництва, що означає одноособове панування прокурора у процесі, який водночас не становить самостійно жодного процесуального документа, а тільки керує. На етапі досудового розслідування прокурор став головною дієвою особою, а слідчий став виконавцем його волі. По суті на сьогодні слідчий абсолютно втратив будь-яку процесуальну самостійність. Також прокурор має повний доступ до всіх матеріалів кримінального провадження.

На позитивну оцінку заслуговує також передбачений новим КПК України порядок розгляду кримінального провадження судом присяжних, що відповідає ч. 2 ст. 129 Конституції України. Важливе значення для правозастосовної практики має також вирішення питань, які давно потребують належ-

ного законодавчого врегулювання, а саме – порядку надання міжнародної допомоги та відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження [2].

Розробники нового КПК погодилися із необхідністю встановлення 72-годинного строку затримання особи без ухвали суду (ч. 2 ст. 13, 194 КПК України) [3], що відповідає ст. 29 Конституції України й заслуговує на підтримку не лише тому, що Кримінальний процесуальний кодекс приведений у відповідність до Конституції України, а й тому, що менший строк є занадто стислим для правозастосовників, які повинні зібрати відомості про обставини, котрі будуть розглядатися судом як "розумна підозра" для застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, надати засвідчені копії матеріалів, які державний обвинувач використовує для обґрунтування доводів свого клопотання.

Водночас існують положення, на які необхідно звернути увагу. Насамперед, нове кримінальне процесуальне законодавство не повинно створюватися на підставі руйнування та категоричного неприйняття всього попереднього. Багато положень кримінально-процесуального законодавства 1960 р. перевірені практикою, довели свою ефективність та не втратили своєї ефективності у нових соціально-економічних і політичних умовах. Мова йде, наприклад, про інститути порушення провадження у кримінальній справі, доказового права, цивільного позову, про норми, які регулюють процесуальний порядок проведення слідчих дій тощо, їх доопрацювання й усунення можливих недоліків у законодавчому оформленні буде достатнім і не потребує кардинальних змін.

Наприклад, тогочасна стадія порушення кримінальної справи в новому КПК України трансформована і подача заяви або повідомлення про вчинення кримінального правопорушення автоматично тягнуть початок досудового розслідування. Таким чином, ініціювання кримінально-процесуальної діяльності покладено на особу, яка звертається із заявою чи повідомленням. Вбачається, що такий порядок є надто спрощеним і призведе до можливих зловживань як з боку органів досудового розслідування, так і осіб, які звертаються із такими заявами чи повідомленнями [1]. Досудовому розслідуванню має передувати перевірна діяльність, результати якої повинні знайти своє відображення у відповідному процесуальному документі, який у чинному законодавстві має, мабуть, лінгвістично некоректну назву, проте по суті й функціонально означає, що є приводи та підстави для початку кримінального провадження. Це рішення пов'язане із формуванням кримінального провадження як сукупності процесуальних документів, які

складаються під час подальшої кримінально-процесуальної діяльності.

Тому доцільним є залишення чинного порядку вирішення заяв та повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення з відповідним корегуванням як термінології інституту, що розглядається, так і потреб правозастосовної практики. Крім того, відповідно до нового запропонованого порядку провадження в Кримінальному процесуальному кодексі до Єдиного реєстру досудових розслідувань повинні заноситися відомості тільки про розпочате досудове розслідування. Фіксування заяви, повідомлення чи самостійне виявлення кримінального правопорушення на етапі початку досудового розслідування не передбачається. Це зумовить потребу у внесенні змін до вказаної статті або прийняття додаткового роз'яснення щодо порядку приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення. Крім того, незважаючи на відсутність процедури прийняття заяв та повідомлень, КПК передбачає право потерпілого отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію [2].

У цьому контексті можна також звернути увагу на інститут цивільного позову в кримінальному процесі. Аналіз норм, які присвячені його регулюванню, дає змогу дійти висновку, що розробники нового КПК України зосередились переважно на створенні системи гарантій прав обвинуваченого у кримінальному процесі, проте відомо, що надання державою й суспільством пріоритету захисту прав злочинця над захистом жертви злочину є аномальним явищем, котре посилює негативні наслідки, спричинені злочинном. Механізм відшкодування шкоди, завданої злочином, є неузгодженим, не містить чіткої процедури, не сприяє захисту прав та законних інтересів потерпілого і в цілому є кроком назад порівняно із законодавством 1960 р.

Сучасне міжнародне право виходить із того, що законодавче закріплення правового положення "жертви злочину" в будь-якому суспільстві належить до внутрішньої компетенції держави, яка, в свою чергу, повинна забезпечити:

1) створення належних оперативних, доступних, недорогих процедур реалізації закріплених у кримінальному процесуальному законодавстві прав потерпілих;

2) надання потерпілому своєчасної інформації про його роль у процесі, обсяг прав, що належать йому, термінах їх здійснення;

3) умови для викладу клопотань, думок, побажань;

4) надання потерпілому належної правової та іншої допомоги протягом усього кримінального провадження;

5) вжиття заходів для забезпечення безпеки його самого і членів його родини;

6) доступ до правосуддя без невиправданої затримки;

7) надання справедливої компенсації потерпілому або членам його родини, в тому числі у необхідних випадках за рахунок держави.

Суттєвою новелою КПК України є закріплення ряду негласних слідчих (розшукових) дій, до яких, зокрема, належать: аудіоконтроль особи, контроль засобів зв'язку, контроль за вчиненням кримінального правопорушення, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації тощо.

Найчастіше до так званих "негласних слідчих (розшукових) дій" законодавці в різних державах зараховують: а) вилучення поштових відправлень; б) контроль, фіксацію і нагромадження інформації, яка передається мережами електронних зв'язків; в) дії посадових осіб досудового розслідування, що не розкривають своєї totoжності (тобто таємних агентів); г) виконання дій, що імітують злочини; д) таємне стеження [4].

Слідчі ж дії – це регламентовані кримінально-процесуальним законом процесуальні дії, що спрямовані на збирання, фіксацію та перевірку доказів. Критеріями зарахування будь-яких процесуальних дій до кола слідчих є: 1) їх пізнавальна спрямованість, тобто спрямованість на збирання, фіксацію і перевірку доказів; 2) наявність передбаченої законом процесуальної форми, відповідно до якої проводяться слідчі дії; 3) можливість порушення в перебігу їх проведення прав та законних інтересів осіб, у зв'язку із чим деякі з них проводяться тільки після надання згоди на те суду або із санкції прокурора; 4) можливість застосування державного примусу при їх проведенні [1].

Із наведеного випливає, що негласні слідчі (розшукові) дії не повністю відповідають вказаним критеріям, оскільки за своєю сутністю вони є оперативно-розшуковими. Це зайвий раз переконує, що вказані дії повинні бути передбачені у спеціальному законі та не належать до слідчих (розшукових) дій.

Отже, треба бути готовим до того, що процес трансформації правоохоронної системи триватиме не один день, а рік, два, а може й більше. Зрештою підґрунтя для свавілля створює не тільки і не стільки законодавство, скільки загальний рівень правової та просто загальної культури, а вона за один день не зміниться.

IV. Висновки

Приймаючи новий Кримінальний процесуальний кодекс України, одна з ідей законодавця полягала в тому, щоб уникнути надмірної документизації процесу (зменшення кількості процесуальних документів).

Так, відтепер, кримінальне провадження починається одразу після реєстрації заяви про вчинене кримінальне правопорушення і слідчий віднині не повинен створювати постанову про порушення кримінальної справи. Це призвело до неможливості оскарження постанови. Особа взагалі не буде знати, що відносно неї почалося кримінальне провадження, що вже здійснюються певні процесуальні дії. Разом із тим, залишається лише сподіватись, що прийнятий новий КПК України дасть більше можливостей для захисту прав та інтересів громадян.

Список використаної літератури

1. Новий КПК України: особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravda.if.ua/news-31819.html>.
2. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: окремі питання застосування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurist-blog.com.ua/noviukpk.html>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України”. – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с.
4. Верховна Рада України прийняла у другому читанні новий Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Судові адвокати. – Режим доступу: <http://biryuk.com.ua/content/65.html>.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013.

Черняк Н.П., Тараненко В.А. Некоторые актуальные вопросы внедрения нового УПК Украины

В статье рассмотрены основные теоретические положения, регламентирующие актуальные вопросы внедрения нового УПК Украины.

Ключевые слова: следственный судья, принципы уголовного судопроизводства, присяжный, суд присяжных, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия, судебное разбирательство.

Cherniak N., Taranenko V. Some topical issues of introduction of the new Code of Ukraine Criminal Procedure

The article discusses the basic theoretical principles governing the current issue of implementation of the new Code of Ukraine.

Key words: investigating judge, the principles of the criminal proceedings, juror, jury investigating (detective) action, covert investigative (detective) action, the trial.